

Érzelemelemzés diskurzusjelölő-használat alapján

Szeteli Anna, Gocsál Ákos, Sente Gábor és Alberti Gábor

[anna.szeteli, szenteg8, gocsal] @gmail.com, alberti.gabor@pte.hu

PTE BTK, ReALIS Elméleti, Számítógépes és Kognitív Nyelvészeti
Kutatócsoport

A számítógépes és kísérletes nyelvészet új útjai és korszerű eszközei

Pécs, 2019. május 2.

Miről lesz szó?

- Érzelemelemzés...
- ...diskurzusjelölő-használat
 - A *hát* mint diskurzusjelölő
- A prozódiai megvalósulás vizsgálatának lehetőségei
 - A nyelv hangzási sajátosságainak jelentősége az érzelmek kifejezésében
 - A kísérletek és az adatfeldolgozás: Praat (Boersma & Weenink 2018), SPSS

Érzelemelemzés (Fék *et al.* 2005)

- Az érzelmi töltettel rendelkező beszéd fajtái (Douglas-Cowie *et al.* 2003):
 - alapérzelmet kifejező beszéd
(öröm, bánat, harag, meglepődés, undor és félelem)
 - másodlagos érzelmet kifejező beszéd
(pl.: aggodás, bizonytalanság, büszkeség, féltékenység, szégyen, remény stb.)
 - a beszélő kommunikációs attitűdjét kifejező beszéd
(pl.: segítőkész, magyarázó, vádló stb.).

A diskurzusjelölők

- Diskurzusszegmenseket kötnek össze, és pragmatikai viszonyokat jelölnek (Schirm 2011).
- Fraser (1999: 938) a diskurzusjelölőket (DJ) egy olyan két helyiértékű viszony $\langle S1, DJ+ S2 \rangle$ jelölőjének tekinti, ahol az egyik argumentum (S2) az általuk bevezetett részben található, míg a másik (S1) a diskurzus korábbi részében, s a viszonyt a diskurzusjelölő (DJ) teszi explicitté. (idézi Schirm 2011)
- ReALIS kölcsönös és élethossziglani interpretációs rendszerében (Alberti 2011): a BDIA-alapú intenzionális profilokat módosító elemek.

A *hát* diskurzusjelölő

- A hétköznapi kommunikáció – főként a spontán beszéd – szervezésében kulcsfontosságú szerepet betöltő diskurzusjelölő
 - dekategoriációs és grammatikalizációs folyamatok (Traugott 1999, Schirm 2011 részletesen idézi)
 - (történeti) poliszém (Fischer 2006) rendszert építenek ki -> homályos szemantikai és pragmatikai megítélés
 - -> szélesebb körű funkcióbeli potencialitás
- A magjelentését tekintve (Bell 1998) következtető szerepű (Schirm 2011)
- a magyar spontán beszéd egyik leggyakoribb diskurzusszervező eleme (Dér–Markó 2007: 63, idézi Schirm 2011: 28)

A nyelv hangzási sajátosságainak jelentősége az érzelmek kifejezésében (Markó 2017)

- A beszéd előzménye egyfajta hangszalagrezgéssel létrejött kiáltás lehetett → prozodikus-emocionális kiáltásokból álló rendszer (MacNeilage 1998)
- A prozódia egyrészt megmaradt az érzelmek kifejezőjének a limbikus rendszer irányítása alatt (Levelt 1999), másrészt bizonyos prozódiai mintázatokhoz nyelvi funkciók is rendelődtek (pl. hangsúly).
- A legközvetlenebb érzelemerkifejezés a hanglejtés (beszéddallam, intonáció) által történik.
- Az egyedfejlődés szintjén: két hónapos korban az érzelmi változásokat kifejező prozódiát már érzékeljük (Gósy 2005), míg a nyelvi funkciójú intonációs mintázatok kontextusfüggetlen azonosítása csak 10-13 éves korra válik biztossá (Cruttenden 1986; Gósy 2005).
- Érzelmek színlelése lehetséges, de gyakoribb ennek az ellenkezője (árulkodó dallam vagy hangszínezet).

Prozódiai megvalósulás

A kísérlet

Teszt 1

Kérjük, hogy először is gondosan olvasd el a következő tesztek értelmezéséhez az alábbi szöveget!

Azt fogjuk kérni, hogy **A** és **B** alábbi párbeszédében olvasd fel, pontosabban játszd el **B** szerepét! Azért említjük az *eljátszást*, mert fontos a kísérlet szempontjából, hogy ne monoton felolvasási hangsúlyt alkalmazz, hanem éld át a felvázolt szituációt a megadott háttértudás alapján, és úgy add elő a szóban forgó pár mondatot. Arra kérünk, hogy minden leírt szót a megadott szórend szerint mondj el, mert nagyon fontosak számunkra a finom részletek. Az írásjeleket viszont nem tettük ki **B** szövegében, mivel az a célunk, hogy mindent úgy hangsúlyozz, ahogyan azt természetesnek érzed. A mondatrészeket emiatt külön sorokba szedtük, hogy az értelmezést megkönnyítsük számodra.

Az eljátszás előtt gondosan olvasd át mind a dialógust, mind a háttérbeli gondolatokat! **A** és **B** húsz év körüli egyetemista szerelmespár. Egy éve minden hétvégén elmennek moziba, és felváltva választanak filmet, így meglehetősen jól ismerik már egymás ízlését ezen a téren. Ezen a héten **B** választhat. A különböző szituációk abban a tekintetben nem függetlenek egymástól, hogy a szereplők ízlését végig egységesen kezeljük, azonban a mozi által felkínált filmek leírása alapján a különböző helyzetekben **B** más-más módon dönt. Abban a pillanatban halljuk őket, amikor **B** már végignézte a mozi kínálatát és meghozta a döntését, de még nem mondta el **A**-nak, aki kíváncsian várja az „eredményhirdetést”. Három film verseng:

- egy klasszikusnak ígérkező angol krimi,
- egy malackodó poénokat sejtető amerikai vígjáték,
- egy nyomasztónak tűnő izlandi dráma.

Tudni kell még, hogy mind **A**, mind **B** hétről hétre azon a kézenfekvő módon hoz döntést, hogy némileg szeretné kihasználni a választási esélyt, de semmiképpen nem akar rosszat partnerének sem.

Teszt 1.1

Ami **B** gondolatait illeti a megszólalása pillanatában, ez a lényeg:

Ebben a teszthelyzetben **B** biztos benne, hogy az egyetlen jó döntést hozta meg. Ez az indoklásból kiderül, ami a színtiszta igazságot tartalmazza, minden csúsztatás, udvariaskodás vagy képmutatás nélkül.

A: Na, melyik filmet választottad?

B: Hát a krimet

Az mindkettőnknek be szokott jönni

Az ízléstelen vígjátékokból a múltkor végképp elégünk lett a nyomasztó északi drámákért pedig még én sem rajongok bár én alapjában véve kedvelem a komolyabb műfajokat

Teszt 1.2

Ami **B** gondolatait illeti a megszólalása pillanatában, ez a lényeg:

B nem biztos benne, hogy a legjobb döntést hozta meg, illetve úgy érzi, hogy a pillanatnyi kínálat alapján nincs olyan döntés, amit igazán lelkesen tudna képviselni. Közös tapasztalatnak gondolja a következőket. Korábban néhány krimi kicsit unalmasnak bizonyult, de azért nézhetőnek. **A** vígjátékot szokott választani, de a múlt héten általa választott vígjáték ízléstelenségén már ő is kiakadt. A drámákat pedig **A** ki nem állhatja.

A: Na, melyik filmet választottad?

B: Hát a krimit

Az azért többé-kevésbé mindkettőnknek be szokott jönni

Az ízléstelen vígjátékokból a múltkor már neked is elegend lett
a nyomasztó északi drámákért pedig még én sem rajongok

Vagy nagyon unod már a krimiket?

Teszt 1.3

Ami **B** gondolatait illeti a megszólalása pillanatában, ez a lényeg:

B úgy érzi, hogy a krimiket egyre jobban unják, a vígjátékokról pedig a múltkor már **A** is kénytelen volt elismerni, hogy már nem is humorosak, csak gusztustalanul alpáriak. **A** viszont ki nem állhatja a nyomasztó északi drámákat. **B** viszont nagyon jót hallott erről az izlandi filmről egy olyan csoporttársától, akinek nagyon tiszteli az ízlését, **A** viszont kifejezetten féltékeny pont erre a „jófej csoporttársra” – talán nem is teljesen alaptalanul. **B** végül úgy dönt, hogy él a választás jogával, de baljós előérzetei vannak... Kínos lesz, ha **A** nagyon firtatja, hogy ki is ajánlotta ezt a filmet...

A: Na, melyik filmet választottad?

B: Hát a drámát

Tudom hogy nem nagyon rajongsz ezért a műfajért
de mintha ezt az izlandi filmet valahol nagyon dicsérték volna

Asszem valami díjat is nyert

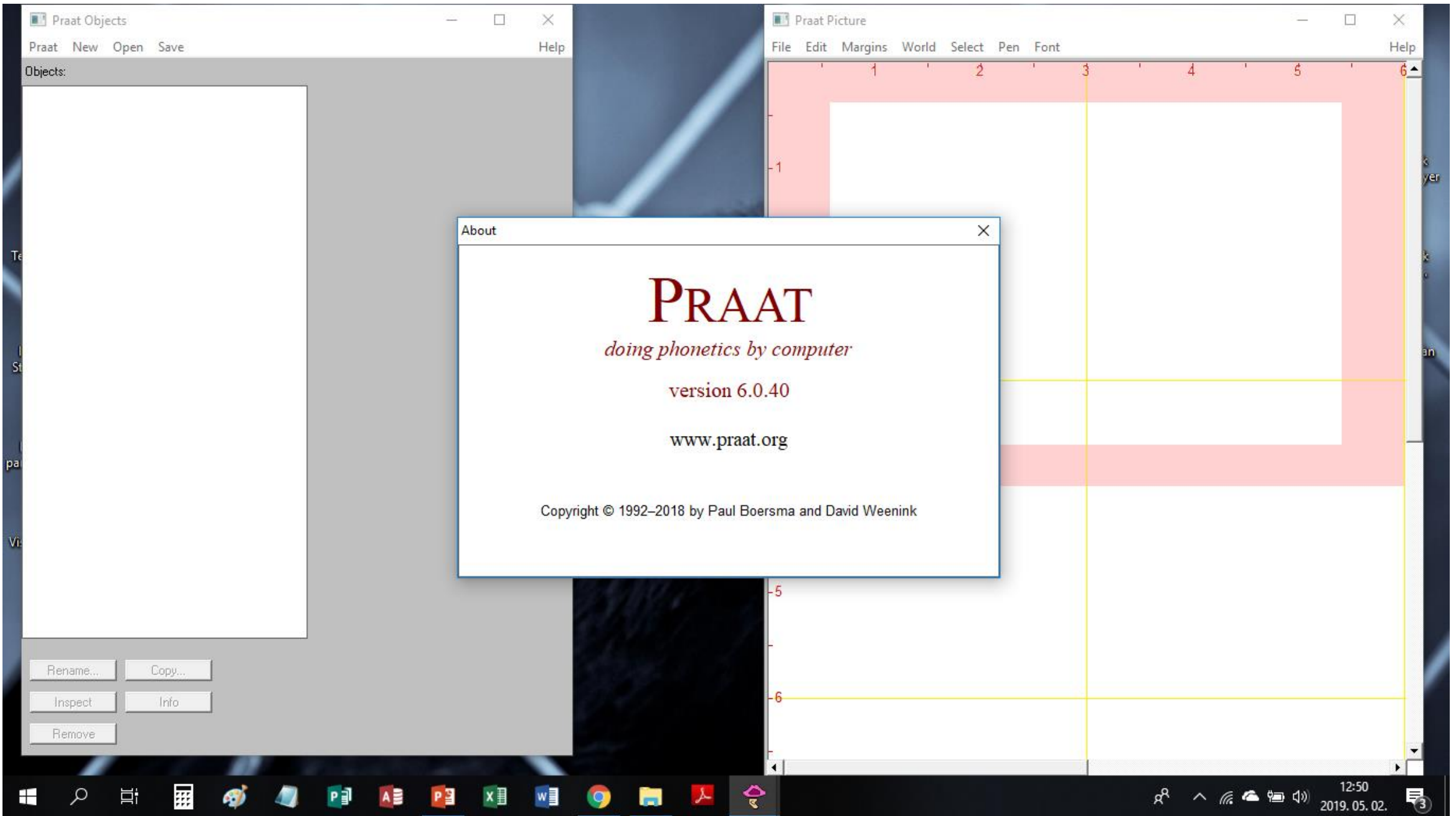
A krimiket már kissé unom

a mostanában futó vígjátékok alpáriságából pedig a múltkor már neked is elegend lett
úgy emlékszem

Prozódiai megvalósulás

		Mondatkezdő-e?
h1t	határozott	✓
h2t	bizonytalan	✓
h3t	aggodalmas	✓
h4t	incselkedő	✓
hft	nyomatékosító	
h5t	lemondó	✓
h6t	eredményhirdető	✓
h7t	összegző (fordulóvégi)	
h8t	értékítelő	✓
h9t	következtető	

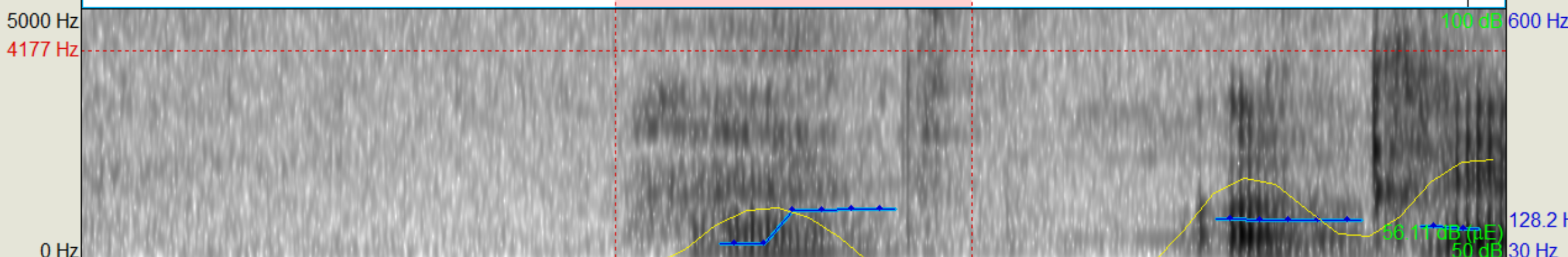
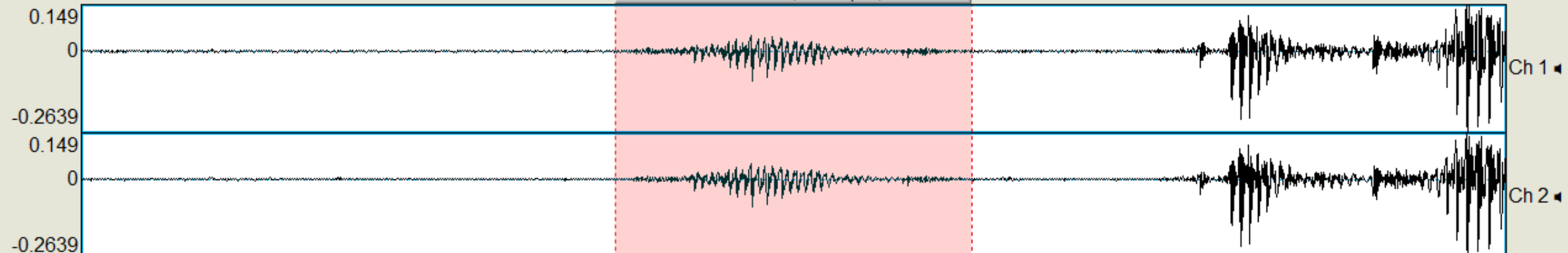

h2t|

120.036634

0.305510 (3.273 / s)

120.342144

1

SIL

h2t

SIL

hat
(14/45)

0.458265

0.305510

0.458265

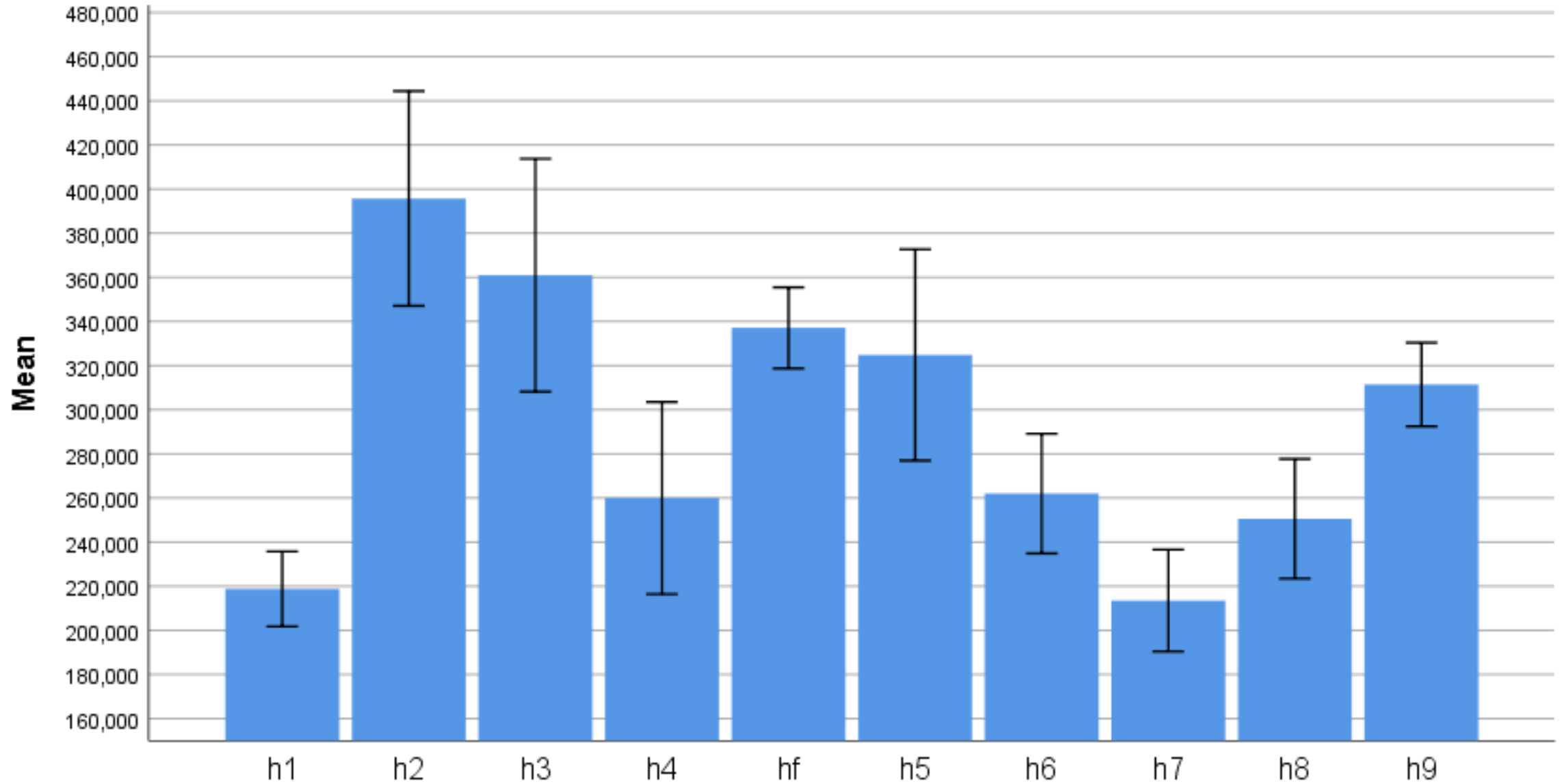
119.578369 119.578369

Visible part 1.222040 seconds

120.800409 292.765577

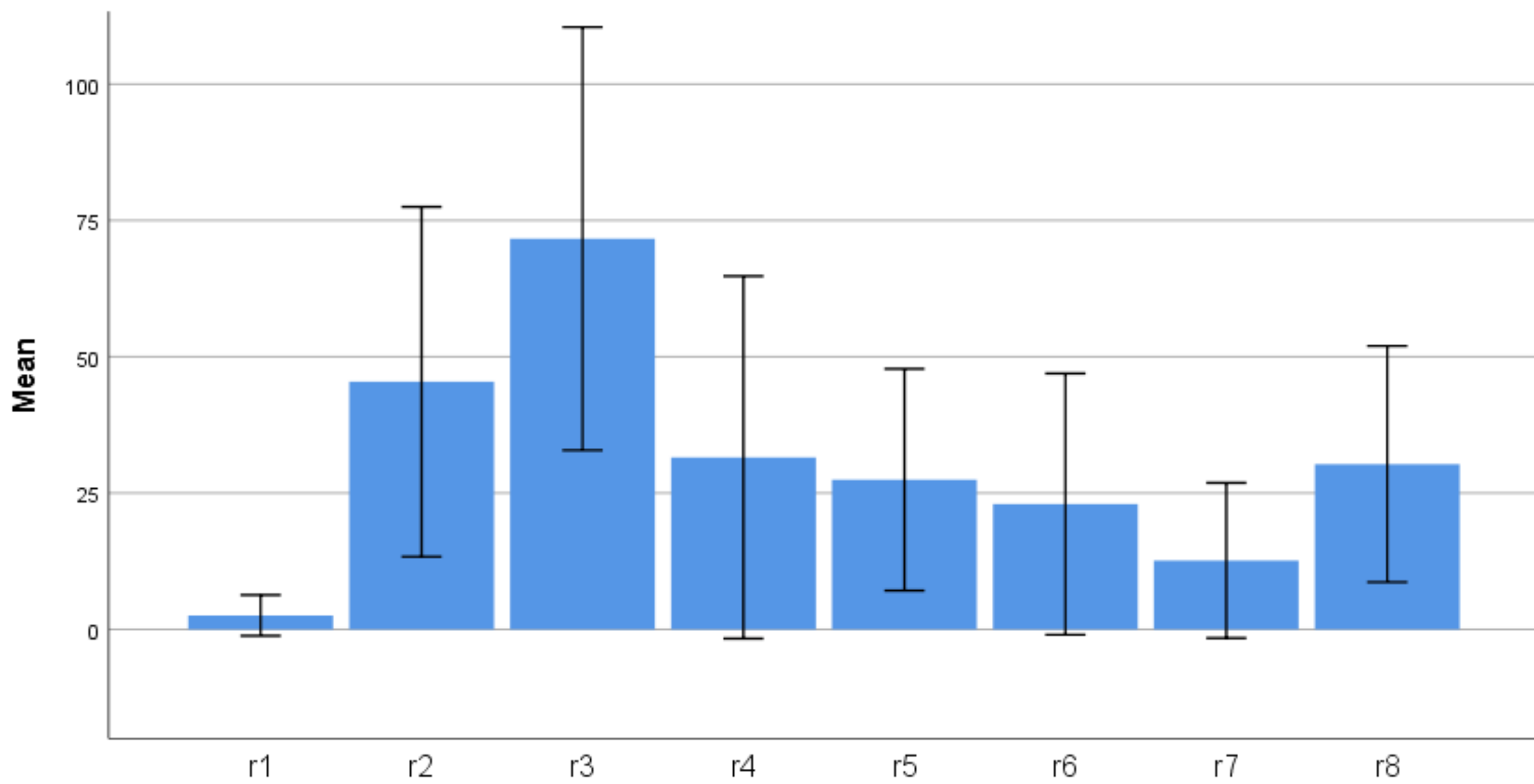
Total duration 413.565986 seconds

Simple Bar Mean of h1, Mean of h2, Mean of h3, Mean of h4, Mean of hf, Mean of h5, Mean of h6, Mean of h7, Mean of h8, Mean of h9 by INDEX

Error Bars: 95% CI

Simple Bar Mean of r1, Mean of r2, Mean of r3, Mean of r4, Mean of r5, Mean of r6, Mean of r7, Mean of r8 by INDEX

Error Bars: 95% CI

Köszönjük a figyelmet!

Irodalom

- Alberti Gábor. 2011. *ReALIS: Interpretálók a világban, világok az interpretálóban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Alberti Gábor. 2016. Hát a meg meg a hát. In: Kas Bence (szerk.) „Szavad ne feledd!” *Tanulmányok Bánréti Zoltán tiszteletére*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 17–27.
- Alberti G, Mónika Dóla, Eszter Kárpáti, Judit Kleiber, Anna Szeteli and Anita Visket (to appear): Towards a Cognitively Viable Linguistic Representation (Manuscript)
- Alberti – Szeteli: megj. előtt: Szemafor *hát!* JENY
- Bell, David M. 1998. Cancellative discourse markers: a core/periphery approach, In: *Pragmatics* 8:4, 515–541.
- Boersma, Paul – David Weenink. 2018. *Praat: doing phonetics by computer*. Verzió: 6.0.40, frissítve 2018.06.28. <http://www.praat.org/>
- Cruttenden, Alan. 1986. *Intonation*. CUP
- Dér Cs., Markó A. 2017. A hát funkciói a prozódiai megvalósulás függvényében [Functions of hát with relation to its prosodic realization] *Beszédkutatás*
- Douglas-Cowie, E. – Campbell, N. – Cowie, R. – Roach, P. 2003. Emotional speech: towards a new generation of databases. *Speech Communication* 40. 33–60.
- Fraser, Bruce 1999: What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31, 931–952.
- Fék Márk – Olasz Gábor – Szabó János – Németh Géza – Gordos Géza. 2005. Érzelem kifejezése gépi beszéddel. *Beszédkutatás* 13. köt. / 2005.

Irodalom

- Fischer. 2006. Towards an understanding of the spectrum of approaches to discourse particles: Introduction to the volume. In Fisher, Kerstin (ed.): *Approaches to discourse particles*. Elsevier, Amsterdam. 1–20.
- Gósy M. 2005. *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó, Bp.
- Levelt, Willem M. 1999. Producing spoken language: a blueprint of the speaker. In Brown, Colin M. – Hagoort, Peter (eds.): *The neurocognition of language*. Oxford University Press, Oxford. 83 –122.
- MacNeilage, Peter F. 1998. The frame/content theory of evolution of speech production. *Behavioral and Brain Sciences*, 21: 499–511.
- Markó A. 2017. Hangtan. In Imrényi András, Kugler Nóra, Ladányi Mária, Markó Alexandra, Tátrai Szilárd, Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Bp.
- Nuyts, J. (2017): Evidentiality reconsidered. In Arrese, Juana L. Marín, Gerda Haßler, Marta Carretero (eds.): *Evidentiality Revisited: Cognitive grammar, functional and discourse-pragmatic perspectives*. 57–83. Amsterdam: John Benjamins.
- Schirm Anita. 2011. *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. Doktori disszertáció. Szeged.
- Schirm Anita 2017. A diskurzusjelölők vizsgálati módjai. IX. Nyelvtudományi Szuperkurzus. Pécs, 2017. január 25. 900–1100.
- Schirm – Szabó – Gocsál. 2017. USZP absztrakt
- Szeteli Anna – Alberti Gábor. 2018. Hát igen, más hát! Mesterek és Tanítványok II.
- Traugott, Elizabeth C. 1999: From Subjectification to Intersubjectification